

Coalitie Blauwe Hart Natuurlijk

Betreft zienswijze op de Nota Reikwijdte en Detail Wieringerhoek van de Coalitie Blauwe	
Datum	8 mei 2020
Opsteller	Flos Fleischer
Ter attentie van	Mw. M. Lichtendahl

Graag maken wij als samenwerkende natuurorganisaties van de Coalitie Blauwe Hart Natuurlijk (Natuurmonumenten, Vogelbescherming Nederland, en Sportvisserij Nederland, Landschap Noord-Holland, It Fryske Gea, Staatsbosbeheer, PWN Flevolandschap) gebruik van de mogelijkheid die u ons biedt om onze zienswijze kenbaar te maken aangaande de Nota Reikwijdte en Detail Wieringerhoek.

We gaan in onze zienswijze in op 3 aspecten:

- 1 de alternatieven en varianten die in het MER worden onderzocht,
- 2 de methode van het onderzoek (hoe er onderzoek wordt gedaan)
- 3 algemene opmerkingen

In de bijlage vindt u onze opmerkingen gekoppeld aan de tekst van de Nota Reikwijdte en Detail.

Ad. 1

De Coalitie is het eens met de keuze van de locatie en omvang van het plangebied.

- de zoet-zoutverbinding tussen het zoete IJsselmeer en zoute Waddenzee: de Wieringerhoek is de enige locatie waar deze te realiseren valt;
- daaraan gekoppeld is voldoende 'zoekruimte' voor verschillende soorten leefgebieden in het IJsselmeer opgenomen. Het plangebied is uitgebreid zodat gebruik kan worden gemaakt van bestaande ondieptes en haarmaten in het achterliggende systeem, alsook de Waddenzee.
- en biedt voldoende 'zoekruimte' langs de kust voor het realiseren van verschillende soorten leefgebieden langs de kustzone, zowel voor als achter de dijk.

Nut van een zoet-zout verbinding

Naast de opgave om ondieptes, begroeide oevers en vlodvlaktes toe te voegen, ligt er specifiek voor het project Wieringerhoek ook de opgave om in de verkenning de realisatie van een zoet-zoutovergang nabij het sluiscomplex nader te gaan onderzoeken. Daarvoor heeft dit project ten opzichte van andere projecten in het IJsselmeergebied als het ware een speciale verantwoordelijkheid en specifieke toegevoegde waarde. Immers, langs de gehele 32 kilometer lange Afsluitdijk zijn er slechts twee plekken met een verbinding tussen het zoete IJsselmeer en de zoute Waddenzee. De ene plek is aan de Friese kant het sluiscomplex bij Kornwerderzand annex de geplande vismigratierivier. Het sluiscomplex bij Den Oever, in de Wieringerhoek, is de enige andere plek die in

aanmerking komt voor de realisatie van een functionele zoet-zoutovergang.

Van nat naar droog

Connectiviteit is één van de belangrijkste maatregelen binnen dit project. Het gaat in deze nota echter te weinig over *alle* vissoorten die daarvan profiteren.

Uitgangspunt zou moeten zijn: gedefinieerde doelsoorten en de gewenste functionaliteit van migratie en specifiek (te ontwikkelen) habitats. (m.a.w. voor welke soorten en leeftijdstadia doe je wat?)

Het scheppen van gevarieerde habitats van voldoende areaal voor vissen, richt zich naast het vergroten van biodiversiteit in het aantal soorten, ook op het versterken van ecosysteemprocessen. Habitatheterogeniteit hangt samen met een robuust voedselweb, waarbij de biologische productie (bijv. zoöplankton) in zoet-zoutgradiënten een essentiële component is.

In het verlengde hiervan is ons opgevallen dat in de Nota R&D men het heeft over zoetwatervissen. Er zijn echter meer vissen (hieronder genoemd als doelsoorten) die profiteren van een goede zoet-zoutovergang op hun trekroutes. (afbeelding 2.1 van de Nota)

Dat zijn:

- Katadrome soorten, met name aal/paling en bot
- Anadrome soorten:
 - Vissen die paaïen en/of opgroeïen in estuaria en benedenstroomse delen van rivieren: spiering, haring, fint, prikken (rivier en zee), anjovis, [driedoornige stekelbaars](#) en [steur](#)
 - Vissen die verder bovenstrooms paaïen, zoals zalm, [elft](#), noordzeehouting en zeeforel, maar vooral in de juveniele fase estuariene habitats als opgroei gebied gebruiken.

Zonder deze specifieke doelsoorten zijn er geen goede criteria om naar een robuuste, functionele zoet-zoutovergang te streven. Tevens is het nodig om de habitateisen van deze vissoorten in het IJsselmeergebied (permanent zoete habitats) te benoemen, zodat duidelijk wordt welke inrichtingsmaatregelen en waar het leefgebied van deze soorten kunnen versterken. Van belang hierbij is dat niet alleen vissen, maar ook vogels en macrofauna van dergelijke habitatmaatregelen kunnen profiteren.

Noordkop en kustvisie

In de Nota R&D wordt aangegeven dat er twee projecten zijn met een grote kans op meekoppeling: de Noordkop en de kustvisie. Dit sluit aan bij het streven om zodanig integraal te kijken, dat het combineren van het project Wieringerhoek met de andere projecten/doelen een meerwaarde biedt in het gebied (1+1=3).

Wij juichen aansluiting met andere natuurinitiatieven toe, en willen u vragen voor het 'Wij & Wadvogels deelproject Hoogwatervluchtplaatsen en broedeilanden Amstelmeer' als autonome ontwikkeling toe te voegen aan de 1+1=3 ontwikkelingen. Het (deel)project valt binnen het door u voorgestelde plangebied en verrijkt de doelstellingen van het project Wieringerhoek, specifiek voor wadvogels. De aanleg van hoogwatervluchtplaatsen en broedeilanden in o.a. het Amstelmeer (realisatie uiterlijk 2022 gereed) vormen hierbij de 'verbinding' met het Balgzand, onderdeel van Natura 2000 gebied Waddenzee. Ze liggen direct achter de dijk, op de zoet-zout overgang, wat niet alleen in vogelsoorten, maar ook in vissoorten en in (beperkte) vegetatie, zichtbaar zal zijn. De bereikbaarheid van het Amstelmeer/Balgzandkanaal en mogelijk verder naar het kleinere water in de kop van NH, is gunstig voor vissoorten als de paling en de stekelbaars.

In de plannen in de Noordkop wordt ook gewerkt aan vismigratie en zoet-zout-overgangen met

de Waddenzee en het achterland. Wij achten een verkenning naar de synergie tussen de projecten van groot belang om de gestelde opgaven waar mogelijk te versterken.

Voor wat betreft de kustvisie zien we wel kansen voor natuur, maar die zijn vanuit de kustvisie daar niet primair op gericht. De kustvisie richt zich meer op de duurzame energietransitie en recreatieve ontwikkelingen. We zijn kritisch op de meekoppelkansen. Deze mogen geen afbreuk doen op de natuurdoelstellingen van dit project Wieringerhoek.

Belang van een stabiele en robuuste brakwaterzone

De focus in de Nota R&D richt zich in hoge mate op het vraagstuk van de zoutindringing als negatief effect op het zoete IJsselmeerwater dat wordt gebruikt voor drinkwater en landbouw. Vanzelfsprekend onderschrijft de Coalitie het belang van het grote zoetwatermeer voor natuur en drinkwater.

Maar graag benadrukken wij in dit project ook het belang van een brakwaterzone tussen het zoete water van het IJsselmeer en het zoute water van de Waddenzee. Het is belangrijk om te realiseren dat voldoende aanvoer van zoet en zout water voor herstel van estuariene gradiënten essentieel is. Daarmee moet het Waddengebied als zoutwater leverancier ook een belangrijke rol krijgen in dit brakwatergebied, en zal moeten worden meegewogen in het waterhuishoudkundig beheer. De vier habitatzones die worden benoemd hebben een invalshoek vanuit zoetwater-ecosystemen, maar zouden zich dus ook moeten richten op zoutwatersysteem Waddenzee.

Ad 2 Kennisvragen die daarbij een rol spelen zijn:

- welke tijd-ruimte aspecten zijn relevant voor (het herstel van) brakwater (intergetijde) gebied?
- hoeveel zoet/zoutwater is er per tijd en ruimte nodig ter optimalisatie van een estuariene gradiënt?
- welke andere (morfologische, chemische en biologische) parameters zijn voor herstel relevant?

Om het helofytenmoeras optimaal te laten functioneren, heeft het moeras een eigen peilbeheer nodig. Formuleer correcte toetsbare grootheden en eisen t.a.v. een goed functionerend rietmoeras en een grote zeggenmoeras. De ontwerpvoorwaarden moeten correct en kloppend zijn. Als dit nog onvoldoende bekend is, dient hier een onderzoeksvraag voor geformuleerd te worden.

Tevens willen we aandacht vragen voor de aanpak Natuurlijke Klimaatbuffers en deze aanpak betrekken bij de verkenningsfase. Wij zien kansen met slimme combinaties voor en achter de dijk tussen bijvoorbeeld de aanleg van zoetwaterbuffers voor landbouw en drinkwater en natuur.

Wat vinden wij belangrijk?

Inzet op connectiviteit

Alles wat te maken heeft met connectiviteit weegt o.i. zwaar en is belangrijk in dit project: Verbinding van rivieren en Waddenzee. Verbinding met terrestrisch achterland. Verbinding tussen zout en zoet.

Inzet op samenhang

De gehele voedselpiramide is nodig voor vis en vogels. Het natuurlijke nutrientenverhaal en de samenhang met de voedselketen moeten in dit project een belangrijke plaats krijgen.

T.a.v. het nemen van juiste maatregelen zou het uitgangspunt moeten zijn: Duidelijk gedefinieerde doelsoorten en het helder in beeld brengen van de gewenste

functionaliteit van migratie en specifiek (te ontwikkelen) habitats. (m.a.w. voor welke soorten doe je wat?)

Het beoogde doel is nu moeilijk te doorgronden in dit rapport.

Wat zijn de concrete doelstellingen; waar worden de alternatieven aan getoetst?

Een tabel met habitattypen en soorten kan daarbij helpen.

Naast de brakwaterzone, onderschrijft de Coalitie Blauwe Hart Natuurlijk het belang van het versterken van het zoete water in de rest van het gebied.

Dit project moet o.i. inzetten

- op een sterke verbinding met Waddenzee, met een dynamische zoet-zoutgradient en de aanleg van een robuuste brakwaterzone voor voedingsstoffen voor vis en vogels; Het oorspronkelijke plangebied omvat ook een deel van het Waddengebied maar de getekende alternatieven liggen uitsluitend in het IJsselmeer.
- op een betere samenhang in de voedselketen. Het gaat niet alleen om spiering, al is dat wel een cruciale soort voor veel visetende watervogels. Het gaat ook om andere vis, maar ook om insecten. De gehele voedselpiramide is nodig voor vis en vogels. Deze samenhang ontbreekt nog in de tekst. De focus ligt nu heel sterk op vis, maar er moet meer uitgegaan worden van het streven naar het gehele natuurlijke nutriëntenverhaal en de samenhang met de voedselketen. De samenhang met de ontbrekende habitats wordt dan versterkt, omdat het niet alleen voor vissen maar voor het gehele ecosysteem van het IJsselmeer nodig is. De natuurlijke nutriëntencyclus door opbouw en afbraak van organisch materiaal is hier de sleutelfactor.
Leefgebied en levenscyclus voor vis vormen daar een onderdeel van en vormen wel een helder, goed bruikbaar voorbeeld.
Ondergelopen graslanden zijn veel meer dan alleen paaigrond voor (enkele specifieke) vissoorten. Neem de betekenis van de biologische productielaag mee. In deze heel ondiepe waterlaag die snel opwarmt vindt kortstondig hele hoge productie plaats (muggenlarven, slakjes, kreeftachtigen e(inclusief zooplankton) en insectenlarven). Dit zijn geen meersoorten maar speciaal hierop aangepaste soorten, die heel kortstondig leven. De bijdrage aan de productiviteit kan oplopen tot een factor 10.
- op mitigatie van dijken: het ontbreken van landwaterovergangen voor het meerecosysteem;
- op de dijk als brede landschapszone en die kansen biedt voor natuur en tevens ook meekoppelkansen biedt.
In de zone voor en achter de dijk, kan worden uitgegaan van het innovatieve concept Achteroever. De ontwikkeling van ondieptes met waterplanten, ondergelopen graslanden, rietvelden, in grootschalige vorm, eventueel achter de dijk gecombineerd met zonne-energie.

Onze verwachting is dat de meerwaarde voor het ecosysteem van de twee andere bouwstenen voor het IJsselmeer minder zullen zijn.

Grote Kreupel: De vergrootte eilanden, inclusief een mogelijke nieuwe haven die worden geschetst bij "De Kreupel", geven weer dat natuur en recreatie zich heel dicht bij elkaar bevinden. In dit alternatief zijn deze twee doelen (natuur en recreatie) ook het minst gescheiden qua locatie. Het hoofddoel natuur en de bijbehorende kwaliteit kunnen hier negatieve effecten van ondervinden. De koppeling tussen (eco)toerisme – natuur – connectiviteit van IJsselmeer en Waddenzee komt ook hier niet sterk naar voren en IJsselmeerarchipel)

IJsselmeer Archipel: Dit alternatief lijkt geen geheel te vormen en bestaat het uit twee losse delen. Het aanleggen van nieuwe harde dammen in de Waddenzee met mogelijk verstrekkende

(hydro)morfologische consequenties lijkt ons niet wenselijk. Te meer er mogelijkheden lijken te zijn met een koppeling via het project de kop van Noord-Holland.

Ad 3. Algemeen

W geven graag nog een aantal zorgpunten mee:

1. Er zijn erg veel criteria opgenomen, maar onduidelijk is hoe je die combineert (hoofdstuk 4.2 en 4.3)
2. Hoe is de prioritering van eisen? Wat zijn de leidende principes en doelstellingen?
3. Binnen de Res NH Noord is het plangebied van de Wieringerhoekgebied aangewezen als zoekgebied voor wind- en zonne-energie. Wie is in de lead in dit gebied?

Wat betekent het zoekgebied voor het natuurproject Wieringerhoek? Wordt er automatisch een koppeling gelegd tussen energie opwekking en natuur, en wordt natuurontwikkeling ingezet als mitigatie?

4. Participatie: Er is gekozen voor een scheiding van ambtelijk en bestuurlijk overleg aan de ene kant en de klankbordgroep met stakeholders aan de andere kant. Besluitvormingsprocessen zijn daardoor niet altijd transparant voor de klankbordgroep, is de ervaring.

Wat is de 'waarde' voor het proces van een klankbordgroep? Welke verwachtingen zijn er vanuit het project? Wat de waarde voor de klankbordgroep?

Wij wensen u een goed proces met voor natuur de mooiste uitkomsten!

Namens de Coalitie Blauwe Hart Natuurlijk

Flos Fleischer

Programma manager

Bijlage

Onze opmerkingen gekoppeld aan de tekst:

P5, 1.1., 2^e alinea, middenin: Dit heeft tot gevolg dat populaties visetende vogels sterk achteruit zijn gegaan. Het ijsselmeer is heel belangrijk voor deze vogelsoorten en heeft daarom de status van Europees Vogelrichtlijngebied.

P5, 1.1. 3^e alinea: mooi geformuleerde alinea! compliment!

P6. Afbeelding 1.1:

- Op het kaartje met "plangebied" is een gestreepte lijn getrokken. Licht goed toe wat de totstandkoming en betekenis van deze lijn is. Is hierbij bewust ook buitendijks (Waddenzee) getekend en zo ja, waarom dan cq op basis waarvan deze begrenzing?
- Bij deze plancontouren valt Vogelsand (Wij&Wadvogelslocatie) er binnen, maar wordt slechts bij alternatief 3 "Grote Kreupel" genoemd. Bovendien valt de omgeving Den Oever (incl. oude Kokkelhaven, Oeverse Schor en Vatrof) binnen het plangebied. Locaties waar vanuit PRW gedachten zijn voor herstel/ontwikkeling.
- Verder valt op dat het plangebied dwars door het Amstelmeer loopt. Ook hier wordt in kader Wij&Wadvogels gewerkt aan ontwikkeling broed- /HVP-gebied kustvogels, maar ook aan zoet-zout overgang.

Dus als Waddenzee binnen de scope ligt / moet liggen dan in de NRD op zijn minst concreter maken aan welke invulling gedacht wordt.

P11 2.2. 2^e alinea, middenin: en vogelpopulatie

P11 2.2, 2^e alinea, middenin iets verder: en vogels

P13, 2^e alinea, onderaan: uit autonome trends blijkt tevens dat visetende en benthosetende vogels achteruit zijn gegaan in de laatste decennia. Vooral visetende watervogels hebben het moeilijk. (vraag Mennobart van Eerden (RWS) voor data, hij heeft hier hele bruikbare trends voor. Hij heeft zomer 2018 een hele inzichtelijke presentatie gegeven over de trends van vogelpopulaties van het ijsselmeergebied. deze is vast op te vragen).

Het gaat dus niet alleen om spiering, al is dat wel een cruciale soort voor veel visetende watervogels. Het gaat ook om andere vis en om insecten. De gehele voedselpiramide is nodig voor vis en vogels. Deze samenhang ontbreekt nog op de tekst. De focus ligt nu heel sterk op vis. Er is natuurlijk geen bezwaar tegen vis, maar zorg dat het natuurlijke nutrientenverhaal en de samenhang met de voedselketen ook goed beschreven wordt. De samenhang met de ontbrekende habitats wordt dan versterkt, doordat het niet alleen voor vissen maar voor het gehele ecosysteem van het meer nodig is. De natuurlijke nutrientencyclus door opbouw en afbraak van organisch materiaal is hier de sleutelfactor.

Leefgebied en levenscyclus voor vis vormen daar een onderdeel van en vormen een helder, goed bruikbaar voorbeeld.

Ondergelopen graslanden zijn veel meer dan alleen paaigrond voor (enkele specifieke) vissoorten. Neem de betekenis van de biologische productielaag mee. In deze heel ondiepe waterlaag die snel opwarmt vindt kortstondig hele hoge productie plaats (muggenlarven, slakjes, kreeftachtigen e(inclusief zooplankton) en insectenlarven). Dit zijn geen meersoorten maar speciaal hierop aangepaste soorten, die heel kortstondig leven. De bijdrage aan de productiviteit kan oplopen tot een factor 10.

Ondergelopen graslanden zijn van groot belang voor (weide)vogelsoorten zoals kemphaan en tureluur, helofytenmoerassen en slikken zijn voor porseleinhoen noodzakelijk, Rietmoeras is voorroerdomp en bruine kiekendief en allerlei kleine rietvogels nodig. Visdief en kluut zijn voorbeelden van kale grondbroeders die kale, dynamische omstandigheden nodig hebben, vrij van predatoren. Zwarte stern is een insecteneter die broedt op drijvende watervegetaties.

P13, 3^e alinea: verwijder: "gehad" bij negatieve gevolgen. Ze zijn er nl nog steeds.

P13, 3^e alinea, einde: prima tekst

P13 laatste alinea, eerste deel: Niet eens met het percentage van een totale oppervlakte landwaterovergangen van 10%!

In de presentatie van Witteveen en bos (Marcel Klinge) voor de ontwerpessie Wieringerhoek begin oktober zijn heel ander getallen genoemd, namelijk: 5% vloedvlakte, 10% rietmoeras en 25% submerse vegetatie. Dat komt volgens Marcel neer op respectievelijk 1500 ha, 3000-4000 ha en 8000 ha van deze verschillende habitats in het ijsselmeergebied. Deze getallen zijn gericht op vis. Professor aquatische ecologie Piet Verdonschot heeft eind 2019 referenties gebruikt van andere meren in Europa en komt op nog grotere percentages en waarden.

Bijzonder genoeg past de oppervlakte van 18000 ha wel weer bij de geformuleerde opgaven. Dat hoeft dus niet te veranderen

P13, laatste alinea: 18.000 ha : akkoord, dit getal komt wel overeen met wat Marcel ons meegegeven heeft.

P13, laatste alinea: dit type vervangen door : deze typen

P13: laatste alinea: bij "enkele duizenden hectares": globaal gesproken 6 -12% van de totale opgave (aangereikt door Marcel Klinge in bovengenoemde presentatie). Overigens ben ik het eens met het gegeven dat er geen harde waarden worden opgenomen als opgave. Orde grootte is wel van belang.

P15: roerdomp en grote karekiet ook noemen, dit zijn belangrijke ijsselmeerdoelsoorten

P19: Een zandige oever langs de Afsluitdijk is afgefallen vanwege wegspoelen. In de plannen voor de versterking van de Afsluitdijk was dit ook een meekoppelkans, die wij naar voren hebben gebracht, maar deze wens is in de contractbesprekingen van tafel gevallen. Toch blijft dit wat ons betreft een natuurokans.

P20: mbt Koopmanspolder: opnemen plannen vooroever met eigen peilregime.

P21: een na laatste alinea: Het helofytenmoeras heeft ook een eigen peilbeheer nodig, anders lukt het niet. Formuleer correcte toetsbare grootheden en eisen tav goed functionerend rietmoeras en grote zeggenmoeras. De ontwerpvoorwaarden moeten juist zijn. Of formuleer anders een onderzoeksvraag, als ze nog onvoldoende bekend zijn.

P21 een na laatste alinea, mbt multifunctionele zone: Voor vogels is rust in een helofytenmoeras noodzakelijk. functiecombinaties slim ontwerpen om rust voor vogels te borgen.

100 ha helofytenmoeras is qua oppervlak niet heel veel. Harderbroek bijvoorbeeld is groot genoeg voor kiekendief en roerdomp en is ca 500 ha

P22: "Zo groot mogelijk": geef een oppervlakte schatting?

P22 open zandig gebied: hoe te beheren zodat dit open en zandig blijft?

P22: 3^e alinea: rustgebied voor vogels: Wat betekent dit? Dat er niet gevaren kan worden? is het doel zonering? of wordt hier bedoeld dat vogels op de dam kunnen rusten?

P26: alinea 2, zin over Brakwaterleefgebied dat vanzelf kaal blijft: goed onderzoeken, deskundigen schatten in dat er brakwaterriet gaat groeien. Ook interessant, maar de openheid verdwijnt dan. Onderzoeken die dit jaar starten en KIMA goed benutten voor ontwerp

P30: alinea 2, laatste zin: Toevoegen: de connectiviteit met de kust wordt met deze variant niet versterkt.

Dit alternatief gaat ten koste van open water dat belangrijk leefgebied is voor watervogels zoals Toppereend.

P30, laatste alinea, mbt recreatief medegebruik: Hoe borgen van rust voor vogels? zonering en afsluiting zullen heel belangrijk worden als natuur en recreatie zo verregaand gecombineerd zullen worden. Zie ook rapport over verstoringafstanden van Krijgsveld

P37, mbt jaarlijks onder water gezet: Wees specifieker: in de winter en begin van het voorjaar

P37, mbt helofytenmoeras: nadere uitwerking van de eisen aan goed functionerend helofytenmoeras is nodig. bijv mbt dynamiek, verbossing, stromingsriet, etc.

P37 mbt polder in het ijsselmeer: Dit gaat dus ten koste van groot open water voor vogels. Topper, fuut ed

P37, mbt beheersinspanning: wat wordt daarmee bedoeld?

P38, mbt meerjaarlijkse cyclus: beide zijn toch nodig? Langjarige cyclus voor herstel van verouderd

riet (reset) en jaarlijkse cyclus voor schoonspoelen riet, ophoping van strooisel te voorkomen en stevig riet te ontwikkelen en behouden (stromingsriet, voldoende waterdynamiek).

Hoe verbossing voorkomen?

P38, mbt “de grootste inspanning....”: toelichting?

P41 kaders: Natura 2000 ontbreekt in de lijst

P42, randvoorwaarden: Neem ook de uitbreidingsdoelen van N2000 mee door de oogharen. ivm 2e fase beheerplan ijsselmeer . Wanneer start die? Handig om opgaven vast mee te nemen, efficiency

P44:

weegfactoren toevoegen aan tabel: connectiviteit weegt heel zwaar. Dit is van veel grotere betekenis dan eilanden.

Alles wat te maken heeft met connectiviteit weegt zwaar: Verbinding van rivieren en waddenzee zijn het belangrijkste. Verbinding met terrestrisch achterland is ook belangrijk, maar minder zwaarwegend dan connectiviteit met waddenzee en rivieren. Wel belangrijker dan eilanden.

Mariene input (bouwstoffen via de voedselketen) is essentieel: extra argument voor connectiviteit bijdragen aan nieuwe ecotopen waddenzee

P44, tabel, rij “gebieden”:

beoordelingskader doelbereik MER: ook mbt tot verlies *Groene Hart effect”: verlies van open ruimte, door nieuwe ontwikkelingen die afknabbelen van de waarde van de openheid. Doelverlies en habitatverlies is het gevolg

-behoort open water ook tot gebieden?

P44: leefgebied: Neem inderdaad het leefgebied mee bij de toetsing voor soorten. Gebruik de leefgebieden kaarten

P45: kosten: toevoegen: beheerkosten (open houden riet, tegengaan verbossing). openhouden kale zandige eilanden. Voor beheer van eilanden is geen SNL geld geregeld. Beheerder kan hier niet voor opdraaien. Test daarom vooraf op duurzaamheid van een natuurdoel

P46, alinea 2: zie opmerking eerder over connectiviteit

P47 waterkwaliteit: kan er niet ook gestuurd worden op verbetering van de waterkwaliteit door inrichting? Werking helofyten bijvoorbeeld?